

KAROLINA PAWLAK
MAŁGORZATA KOŁODZIEJCZAK
WŁODZIMIERZ KOŁODZIEJCZAK
Uniwersytet Przyrodniczy
Poznań

KONKURENCYJNOŚĆ SEKTORA ROLNO-SPOŻYWCZEGO NOWYCH KRAJÓW CZŁONKOWSKICH UE W HANDLU WEWNĄTRZWPÓLNOTOWYM

Wstęp

Konkurencyjność stała się mantrą dyskursu publicznego w wielu sferach: gospodarczej, politycznej, społecznej, a nawet kulturalnej [24]. Znaczenie tego zjawiska nasiliło się w dobie postępujących procesów internacjonalizacji i globalizacji gospodarki światowej¹. Globalizacja zmienia bowiem otoczenie działalności gospodarczej i powoduje przejście od określonych terytorialnie gospodarek narodowych do otwartej przestrzeni gospodarek globalnych [23]. W tych warunkach w ekonomii upowszechnia się paradygmat otwartego rozwoju gospodarczego, a korzyści komparatywne osiągane przez poszczególne kraje z udziału we współpracy międzynarodowej stają się przedmiotem szczególnego zainteresowania wielu badaczy [17]. Dotyczy to także sektora rolno-spożywczego nowych krajów członkowskich UE, które wraz z włączeniem w obszar Jednolitego Rynku Europejskiego (JRE) stały w obliczu silnej presji konkurencyjnej zarówno ze strony pozostałych państw Wspólnoty, jak i krajów trzecich. Utworzenie strefy wolnego handlu artykułami rolno-spożywczymi zwiększyło otwartość wymiany, a produkty rolno-spożywcze wytwarzane w krajach Europy Środkowej i Wschodniej zyskały nieograniczony dostęp do rynku UE. Warunkiem koniecznym skutecznego konkurowania na JRE jest jednak spełnienie przez producentów i przetwórców z tego regionu wszelkich wymogów wysoko konkurencyjnego rynku unijnego.

Nieuchronność wzrostu konkurencji w warunkach postępującej liberalizacji handlu międzynarodowego oraz rozwijających się zjawisk integracji i globalizacji należy więc traktować jako kluczowe wyzwanie dla rolnictwa i przemysłu żywnościowego nowych krajów członkowskich UE [1, 7]. Celem artykułu jest

---

¹ Adamowicz [2] uznaje, że narastanie konkurencji, będącej wyrazem rywalizacji między krajami i przedsiębiorstwami, jest jednym z najbardziej widocznych przejawów globalizacji.

określenie pozycji konkurencyjnej *ex post* sektora rolno-spożywczego nowych krajów członkowskich UE (UE-12)² w handlu wewnątrzspółnotowym i jej zmian w latach 2004-2008.

Material i metoda badań

W badaniach wykorzystano dane statystyczne pochodzące z bazy ComExt, z zasobów Urzędu Statystycznego Wspólnot Europejskich (EUROSTAT). Analizą objęto następujące grupy produktów rolno-spożywczych, wyodrębnione według Scalonej Nomenklatury Towarowej Handlu Zagranicznego CN (*Combined Nomenclature*): zboża, przetwory zbożowe, owoce, warzywa, przetwory z owoców i warzyw, nasiona oleistych, oleje i tłuszcze, cukier i wyroby cukiernicze, zwierzęta żywe, mięso i podroby, przetwory mięsne oraz produkty mleczarskie.

Badania przeprowadzono z zastosowaniem celowo dobranego zestawu ilościowych wskaźników międzynarodowej pozycji konkurencyjnej *ex post*, wśród których wyróżniono: wskaźnik specjalizacji eksportowej (SI), wskaźnik pokrycia importu eksportem (CR), wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych, w tym indeks relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA), indeks relatywnej chłonności importu (MRCA) i indeks relatywnej przewagi handlu (RTA) oraz wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego Grubela-Lloyda (IIT).

Wskaźnik specjalizacji eksportowej (SI – *Specialization Indicator*) porównuje udział produktu *i* w eksporcie kraju *k* z udziałem tego produktu w eksporcie światowym lub regionalnym³ [13]:

$$SI_k = \frac{X_{ik}}{X_k} \cdot \frac{X_w}{X_{iw}}$$

Za pożądane uznaje się wysokie wartości wskaźnika SI. W przeciwnym razie można wnioskować o braku satysfakcjonującej konkurencyjności danej gospodarki lub jej sektora.

Eksportową specjalizację danego kraju w zakresie analizowanego sektora, produktu lub grupy produktów można także wyznaczyć, posługując się wskaźnikiem pokrycia importu eksportem (CR – *Coverage Ratio* lub TC – *Trade Coverage*):

$$CR_k = \frac{X_k}{M_k} \cdot 100\%$$

Wartości tego współczynnika przekraczające 100 oznaczają specjalizację badanego kraju, co pozwala wnioskować, że dysponuje on względną przewagą nad partnerami [15]. Należy zauważyć, że wskaźnik CR nawiązuje do jednego z najprostszych i zarazem podstawowych mierników międzynarodowej pozycji

² Ze względu na odmienną specyfikę sektora rolnego w analizie pominięto Maltę i Cypr.

³ W artykule porównywano udział określonej grupy produktów w całkowitym wewnątrzspółnotowym eksporcie artykułów rolno-spożywczych analizowanych nowych krajów członkowskich Wspólnoty i UE traktowanej łącznie.

konkurencyjnej, a mianowicie salda obrotów handlowych. Konkurencyjność bywa bowiem utożsamiana z możliwościami uzyskania nadwyżki w wymianie handlowej. Dodatnia wartość salda obrotów, świadcząc o korzystnej strukturze towarowej i warunkach wymiany handlowej, jest zwykle wynikiem wzrostu efektywności tej wymiany, a ta w dużym stopniu zależy od konkurencyjności rodzimych produktów [12]. Traktowanie bilansu handlowego jako miernika pozycji konkurencyjnej może co prawda budzić wątpliwości natury metodologicznej⁴, jednak, jak słusznie zauważa Bieńkowski [3], wartość salda bilansu handlowego jako miary konkurencyjności jest duża, a jej waga rośnie wraz z wydłużaniem badanego okresu.

Konkurencyjność jest miarą relatywną⁵, tzn. wnioskowanie o pozycji konkurencyjnej danego produktu lub sektora gospodarki wyłącznie na podstawie danych o absolutnej wielkości produkcji krajowej lub wartości obrotów handlowych ma ograniczoną przydatność [10]. W związku z tym wskazane jest stosowanie miar, które porównują jeden sektor z innym. Postulat ten spełniają wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych, do których należą m.in.: indeks relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA – *Relative Revealed Comparative Export Advantage Index*), indeks relatywnej chłonności importu (MRCA – *Relative Import Penetration Index*) oraz indeks relatywnej przewagi handlu (RTA – *Relative Trade Advantage Index*) [11]. Indeks XRCA jest stosunkiem dwóch ilorazów. Pierwszy przedstawia stosunek eksportu danego produktu i w kraju k do eksportu tego produktu w kraju m . Drugi – stosunek ogólnego eksportu towarowego w obu krajach (z wyłączeniem badanego produktu).
gdzie:

$$XRCA_{ik} = \frac{X_{ik}}{X_{im}} \cdot \frac{\sum_{j,j \neq i} X_{jk}}{\sum_{j,j \neq i} X_{jm}}$$

X – eksport,

i, j – kategorie produktów,

k, m – kraje.

Wartości indeksu powyżej 1 wskazują, że badany kraj ma przewagę kompa-

⁴ Sporne są kwestie dotyczące uwzględniania w bilansie handlowym bilansu usług oraz bilansu obrotów kapitałowych. Dylemat ten związany jest z dwójakim sposobem pojmowania przedmiotu handlu zagranicznego. W wąskim znaczeniu handel zagraniczny odnosi się jedynie do dóbr materialnych sprzedawanych lub zakupywanych za granicą, w ujęciu szerokim natomiast utożsamiany jest z łącznym obrotem gospodarczym danego kraju z zagranicą, obejmującym także pozatowarowe formy obrotu, tj. usługi, obroty osiągnięciami myśli naukowo-technicznej, wpływy i wydatki dewizowe wynikające z ruchu ludności poza granice kraju oraz obroty kredytowo-kapitałowe [9]. W badaniach sektora rolno-spożywczego, gdzie przedmiotem analizy są wyłącznie obroty towarowe, problem ten jest eliminowany.

⁵ Problem ten porusza m.in. Lubiński [16] pisząc, że określenie konkurencyjności wymaga informacji nie tylko o gospodarce danego kraju, ale również o stanie otoczenia. Zatem obok kwestii dostępności danych statystycznych, istotna staje się tutaj ich międzynarodowa porównywalność zarówno w znaczeniu formalnym, jak i merytorycznym. Porównywalność formalna oznacza podobieństwo sposobu liczenia poszczególnych wskaźników, a porównywalność merytoryczna – ich zbliżony sens ekonomiczny.

ratywną w zakresie danego produktu, a wartości poniżej 1 oznaczają, że kraj wykazuje brak tej przewagi.

Indeks MRCA jest bardzo podobny pod względem budowy do XRCA. Różnica pomiędzy nimi polega na tym, że ten drugi uwzględnia nie eksport, a import:

gdzie:

$$MRCA_{ik} = \frac{M_{ik}}{M_{im}} \cdot \frac{\sum_{j, j \neq i} M_{jk}}{\sum_{j, j \neq i} M_{jm}}$$

M – import,

i, j – kategorie produktów,

k, m – kraje.

Poziom tego indeksu interpretuje się odwrotnie niż XRCA. Wartości powyżej 1 oznaczają, że dany kraj nie wykazuje przewagi komparatywnej, a wartości poniżej 1, że wykazuje taką przewagę.

Indeks RTA otrzymuje się natomiast jako różnicę między indeksami XRCA oraz MRCA:

Dodatnia wartość wskaźnika oznacza przewagę konkurencyjną, ujemna –

$$RTA_{ik} = XRCA_{ik} - MRCA_{ik}$$

odpowiednio niekorzystną sytuację konkurencyjną. RTA ma bardziej kompleksowy charakter niż dwa poprzednie wskaźniki. Podczas gdy XRCA i MRCA są liczone jedynie dla importu lub eksportu, indeks RTA uwzględnia jednocześnie sytuację importową i eksportową danego kraju.

Co istotne, wartości tych wskaźników można ocenić sumarycznie, wykorzystując występujące pomiędzy nimi zależności. Dodatnie wartości wskaźnika RTA i większe od jedności – XRCA świadczą o wysokiej konkurencyjności (+). Z kolei, gdy wskaźnik RTA jest ujemny, a MRCA powyżej jedności, badany kraj wykazuje brak konkurencyjności (-). W pozostałych przypadkach wyniki analizy nie są tak jednoznaczne (+/-) [11].

W zakresie handlu artykułami żywnościowymi istotną kwestią jest rozróżnienie wymiany wewnątrz- i międzygałęziowej. Znaczenie handlu wewnątrzgałęziowego można określić, stosując wskaźnik Grubela-Lloyda (IIT – *Intra-industry Trade*) [4]:

Wysokie, zmierzające do 100, wartości wskaźników świadczą o występowa-

$$IIT_k = \frac{(X_{ik} + M_{ik}) - |X_{ik} - M_{ik}|}{(X_{ik} + M_{ik})} \cdot 100\%$$

niu wymiany wewnątrzgałęziowej, tzn. takiej, w której w wysokim stopniu nakładają się strumienie eksportu i importu towarów pochodzących z tej samej gałęzi⁶. Odzwierciedlają one zdolność kraju-eksportera do zaspokojenia prefe-

rencji popytowych odbiorcy zagranicznego, co z kolei pozytywnie świadczy o zdolnościach adaptacyjnych i konkurencyjności danej gospodarki [13]. Indeksy IIT przyjmujące wartości bliskie zera wskazują z kolei na istnienie handlu międzygałęziowego.

Na uwagę zasługuje fakt, że dzięki wymianie o charakterze wewnątrzgałęziowym, ujawnienie relatywnych przewag komparatywnych nie musi prowadzić do masowego wycofywania czynników produkcji z dziedzin charakteryzujących się niższą konkurencyjnością lub wręcz jej brakiem i angażowania ich w bardziej konkurencyjnej działalności. Kraj może bowiem podjąć specjalizację w obrębie tego samego sektora, ale w innych grupach asortymentowych [8].

Handel wewnątrzspółnotowy produktami rolno-spożywczymi w nowych krajach członkowskich UE

Włączenie krajów Europy Środkowej i Wschodniej w obszar JRE oraz przyjęcie przez nie wspólnotowego *acquis communautaire* w dziedzinie polityki handlowej wywołało efekt kreacji handlu w sektorze rolno-spożywczym wszystkich analizowanych państw⁶. W latach 2004-2008 wartość eksportu wewnątrzspółnotowego produktów rolno-żywnościowych z krajów UE-12 zwiększyła się o 135% – z 10,9 mld euro w 2004 roku do 25,6 mld euro w 2008 roku. W tym samym czasie odnotowano ponad 130-procentowy wzrost wartości importu – z 13,2 mld euro w 2004 roku do 30,4 mld euro w 2008 roku (tab. 1). Najbardziej dynamiczny, bo ponad 5-krotny, wzrost przychodów z tytułu eksportu artykułów rolno-spożywczych na rynki UE obserwowano w Słowenii, blisko 3,5-krotnie zwiększył się natomiast wolumen eksportu wewnątrzspółnotowego na Łotwie i w Rumunii. Największym tempem wzrostu importu charakteryzowały się Bułgaria, Rumunia i Litwa, w których w latach 2004-2008 wydatki importowe na artykuły rolno-żywnościowe sprowadzane z terenu pozostałych państw UE wzrosły odpowiednio ponad 4-krotnie, niemal 4-krotnie i 3-krotnie. W pozostałych krajach UE-12 wartość obrotów handlu wewnątrzspółnotowego w analizowanym okresie zwiększyła się około 2- lub 2,5-krotnie, tj. ponad 4 razy więcej niż w krajach UE-15 [5]. Do tak istotnego rozwoju wymiany handlowej produktami rolno-spożywczymi w grupie nowych państw członkowskich UE, poza pełną liberalizacją handlu w ramach Wspólnoty, przyczyniały się przede wszystkim: rosnący poziom dochodów per capita w tych krajach determinujący wzrost

⁶ Na tej podstawie można byłoby stwierdzić, że handel wewnątrzgałęziowy znajduje swoje uzasadnienie w substytucyjności, a nie komplementarności struktur produkcji. Należy jednak zaznaczyć, że w literaturze ekonomicznej występują także poglądy utożsamiające handel wewnątrzgałęziowy z wymianą towarów opartą na dobrach komplementarnych. Wszystko sprowadza się jedynie do stopnia szczegółowości asortymentu produkcji i sklasyfikowania gałęzi [19].

⁷ *Efekt kreacji handlu* oznacza wytworzenie się nowych strumieni handlu między krajami członkowskimi ugrupowania preferencyjnego. Eliminacja cel i innych barier handlowych sprawia, że towary z kraju członkowskiego ugrupowania stają się tańsze, a tym samym bardziej konkurencyjne niż produkowane w kraju i są chętniej kupowane. Efekt kreacji handlu składa się z efektu produkcyjnego i konsumpcyjnego. Pierwszy przejawia się w realokacji produkcji z dziedzin droższych do tańszych, a drugi – w zmianie koszyka zakupów [6, 14].

siły nabywczej i skłonności do nabywania nowych i bardziej różnorodnych produktów, napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych, a także polepszenie jakości i poszerzenie asortymentu eksportowanych produktów, jako skutek procesów dostosowawczych do członkostwa w UE [21].

Należy zauważyć, że mimo wysokiego tempa wzrostu wartości wymiany

Tabela 1

Handel wewnątrzspółnotowy produktami rolno-spożywczymi w krajach UE-27 w latach 2004-2008

Kraje	Eksport						Import						Saldo	
	2004			2008			2004			2008			2004	2008
	mln euro	struktura		mln euro	struktura		mln euro	struktura		mln euro	struktura		mln euro	
Bulgaria	419,5	0,2	3,8	1 139,4	0,4	4,4	329,4	0,2	2,5	1 367,1	0,5	4,5	90,2	-227,7
Cypr	124,6	0,1	1,1	134,9	0,0	0,5	409,6	0,2	3,1	681,8	0,3	2,2	-284,9	-547,0
Czechy	1 685,7	0,9	15,5	3 958,3	1,5	15,4	2 548,3	1,3	19,4	4 834,9	1,8	15,9	-862,6	-876,6
Estonia	280,1	0,1	2,6	539,1	0,2	2,1	517,1	0,3	3,9	1 064,4	0,4	3,5	-237,0	-525,3
Litwa	616,1	0,3	5,7	1 475,0	0,5	5,8	669,8	0,3	5,1	1 945,4	0,7	6,4	-53,7	-470,4
Lotwa	196,5	0,1	1,8	697,9	0,3	2,7	563,2	0,3	4,3	1 328,8	0,5	4,4	-366,7	-630,9
Malta	23,2	0,0	0,2	33,0	0,0	0,1	300,0	0,2	2,3	380,5	0,1	1,2	-276,8	-347,5
Polska	3 915,0	2,0	35,9	9 063,0	3,3	35,3	3 255,0	1,7	24,7	7 857,7	3,0	25,8	660,0	1 205,3
Rumunia	412,6	0,2	3,8	1 416,4	0,5	5,5	904,5	0,5	6,9	3 419,3	1,3	11,2	-492,0	-2 002,9
Słowacja	776,3	0,4	7,1	1 803,0	0,7	7,0	1 126,8	0,6	8,6	2 757,7	1,0	9,1	-350,6	-954,7
Słowenia	132,4	0,1	1,2	692,2	0,3	2,7	877,5	0,5	6,7	1 327,7	0,5	4,4	-745,0	-635,5
Węgry	2 321,7	1,2	21,3	4 692,8	1,7	18,3	1 659,5	0,9	12,6	3 484,2	1,3	11,4	662,2	1 208,6
UE-12	10 903,7	5,5	100,0	25 645,0	9,4	100,0	13 160,7	6,8	100,0	30 449,5	11,5	100,0	-2 257,0	-4 804,5
UE-15	186 340,0	94,5	x	246 904,9	90,6	x	179 660,0	93,2	x	235 093,9	88,5	x	6 680,0	11 810,9
UE-27	197 243,7	100,0	x	272 549,8	100,0	x	192 820,7	100,0	x	265 543,5	100,0	x	4 423,0	7 006,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ComExt-Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>, 23.08.2009.

wewnątrzspółnotowej w sektorze rolno-żywnościowym po integracji z UE, udział nowych krajów członkowskich Wspólnoty w handlu rolnym UE-27 pozostał niewielki i w 2008 roku oscylował w granicach 10%, z czego około 1/3 przypadało na Polskę (tab. 1). Wartość eksportu artykułów rolno-spożywczych kierowanych z Polski na JRE przekroczyła w ostatnim badanym roku 9,0 mld euro, a wartość importu produktów sprowadzonych z pozostałych państw Wspólnoty wyniosła niemal 7,9 mld euro, co stanowiło odpowiednio około 35% i 25% eksportu/importu wewnątrzspółnotowego z/do krajów UE-12. Na drugim miejscu w strukturze wewnątrzspółnotowego handlu rolnego w państwach UE-12 uplasowały się Węgry z wartością eksportu sięgającą 4,7 mld euro i importu na poziomie 3,5 mld euro. Podkreślenia wymaga fakt, że w latach 2004-2008 tylko te dwa nowe kraje członkowskie Wspólnoty były eksporterami netto żywności do UE, a wartość generowanej w obrotach wewnątrzspółnotowych nadwyżki handlo-

wej wynosiła w przypadku obu państw około 660 mln euro w 2004 roku i 1,2 mld euro w 2008 roku. W pozostałych krajach regionu Europy Środkowo-Wschodniej w analizowanym okresie występował trwały i, wyłączając Słowenię, pogłębiający się deficyt wymiany handlowej w ramach UE. Największe ujemne saldo bilansu handlowego w relacjach z krajami UE, wynoszące w 2008 roku odpowiednio niemal 877 mln euro, około 635 mln euro i 631 mln euro, generowały Czechy, Słowenia i Łotwa.

Pozycja konkurencyjna sektora rolno-spożywczego nowych krajów członkowskich UE na JRE

Z przeprowadzonych badań wynika, że w latach 2004-2008 brakiem lub średnim poziomem konkurencyjności na JRE charakteryzowały się eksportowane z nowych krajów członkowskich UE surowce roślinne (tab. 2). Wyjątkiem w tej grupie produktów były nasiona oleistych, które w analizowanym okresie, pomijając Polskę, odznaczały się wysoką pozycją konkurencyjną w handlu wewnątrzspółnotowym. Relatywnie najwyższe przewagi komparatywne generowały nasiona oleistych pochodzące z Rumunii, Węgier, Bułgarii, Słowacji, Czech i Łotwy. Wskazują na to wartości wskaźnika relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) i relatywnej przewagi handlu (RTA), jak również przewyższające 100% wartości wskaźnika pokrycia importu eksportem (CR), świadczące o występującym w handlu tą grupą produktów dodatnim saldzie obrotów. W wymienionych krajach najwyższy był także poziom realizowanej specjalizacji eksportowej, mierzony wartością indeksu SI. Udział nasion oleistych w eksporcie rolno-spożywczym ogółem był w nich od około 3 do 11 razy wyższy niż w pozostałych krajach Wspólnoty. Należy jednak zauważyć, że poza Węgrami, Rumunią i Czechami, w których w 2008 roku wolumen eksportu tej grupy produktów wynosił odpowiednio 455 mln euro, 392 mln euro i 291 mln euro, wartość wewnątrzspółnotowej sprzedaży nasion oleistych nie przekraczała 165 mln euro, tj. 2,5% całkowitej wartości eksportu tej grupy asortymentowej w ramach UE [5]. Warto zwrócić uwagę, że w pierwszych latach członkostwa w UE przewagi konkurencyjne państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej w wewnątrzspółnotowym handlu nasionami oleistymi umacniały się (wartości wskaźników XRCA, RTA i CR w latach 2004-2008 rosły), a wymiana tą grupą produktów miała wyraźnie wewnątrzgałęziowy charakter. Indeks Grubela-Lloyda (IIT), z wyjątkiem Węgier oraz Estonii w 2004 roku i Bułgarii w 2008 roku, przyjmował wartości z przedziału od 45-98%, najwyższe w przypadku Polski i Łotwy. Wysoki stopień nakładania się strumieni importu i eksportu można uzasadnić komplementarnością struktur produkcji, a w konsekwencji handlu w państwach analizowanego regionu i ich partnerów handlowych. W większości z nich na szeroką skalę uprawia się niemal wyłącznie rzepak, podczas gdy zapotrzebowanie na pozostałe nasiona zaspokajane jest tradycyjnie podażą z importu.

Mniej korzystną sytuację konkurencyjną nowe kraje członkowskie UE odnoto-

Tabela 2

Konkurencyjność surowców roślinnych pochodzących z nowych krajów członkowskich UE w handlu wewnątrzspółnotowym w latach 2004-2008

Wskaźniki	Lata	Bulgaria	Czechy	Estonia	Litwa	Łotwa	Polska	Rumunia	Słowacja	Słowenia	Węgry
Nasiona oleistych											
SI	2004	3,80	2,76	0,54	2,18	2,46	1,13	7,83	3,70	2,84	4,49
	2008	5,84	2,96	1,71	2,09	3,55	0,78	11,16	3,12	3,12	3,91
CR (%)	2004	341,67	131,87	22,42	177,85	103,76	116,11	332,48	212,11	43,88	525,52
	2008	422,13	302,10	288,14	262,30	165,65	95,83	301,97	324,18	268,11	616,96
XRCA	2004	4,03	2,87	0,54	2,23	2,54	1,14	9,12	3,91	2,96	4,84
	2008	6,65	3,12	1,74	2,15	3,80	0,78	15,04	3,30	3,29	4,22
MRCA	2004	1,40	1,37	1,29	1,11	0,81	1,15	1,05	1,18	0,96	1,17
	2008	1,08	0,74	0,27	0,56	1,05	0,88	1,45	0,58	0,56	0,79
RTA	2004	2,63	1,50	-0,76	1,13	1,73	-0,02	8,07	2,73	2,00	3,66
	2008	5,58	2,37	1,46	1,59	2,75	-0,10	13,60	2,72	2,73	3,43
Ocena sumaryczna	2004	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+
	2008	+	+	+	+	+	+/-	+	+	+	+
IIT (%)	2004	45,28	86,26	36,63	71,98	98,16	92,55	46,25	64,08	60,99	31,97
	2008	38,30	49,74	51,53	55,20	75,29	97,87	49,75	47,15	54,33	27,90
Zboża											
SI	2004	4,04	0,83	0,01	1,16	0,76	0,15	1,67	1,45	0,16	3,44
	2008	3,67	1,78	1,49	2,14	3,70	0,24	2,32	1,79	0,55	5,27
CR (%)	2004	783,13	149,62	0,77	171,09	48,14	15,21	41,90	168,65	1,07	562,35
	2008	292,42	334,91	215,75	427,29	230,49	19,03	50,70	100,35	21,77	1027,38
XRCA	2004	4,52	0,83	0,01	1,17	0,75	0,14	1,71	1,47	0,15	3,76
	2008	4,15	1,84	1,52	2,26	4,20	0,23	2,46	1,85	0,53	6,49
MRCA	2004	0,62	0,35	0,80	0,59	0,52	1,12	1,79	0,56	2,25	0,82
	2008	1,02	0,41	0,33	0,36	0,81	1,45	1,91	1,14	1,29	0,66
RTA	2004	3,90	0,48	-0,79	0,58	0,23	-0,97	-0,09	0,91	-2,09	2,94
	2008	3,14	1,43	1,19	1,90	3,39	-1,22	0,55	0,71	-0,75	5,82
Ocena sumaryczna	2004	+	+/-	+/-	+	+/-	-	-	+	-	+
	2008	+	+	+	+	+	-	-	+	-	+
IIT (%)	2004	22,65	80,12	1,53	73,78	64,99	26,40	59,05	74,45	2,11	30,20
	2008	50,97	45,99	63,34	37,93	60,52	31,97	67,28	99,82	35,76	17,74
Warzywa											
SI	2004	1,46	0,23	0,16	0,90	0,15	1,55	1,53	0,36	0,18	0,99
	2008	0,76	0,37	0,15	0,57	0,12	1,27	0,50	0,45	0,92	0,64
CR (%)	2004	438,24	12,30	15,65	128,24	7,16	256,94	171,87	35,12	2,25	213,71
	2008	214,78	23,19	12,66	25,14	8,97	182,38	41,31	31,00	42,33	160,70
XRCA	2004	1,50	0,22	0,15	0,89	0,14	1,60	1,58	0,35	0,17	0,99
	2008	0,75	0,36	0,14	0,55	0,12	1,29	0,49	0,44	0,92	0,63
MRCA	2004	0,40	1,23	0,51	0,61	0,69	0,69	0,38	0,67	1,18	0,61
	2008	0,27	1,27	0,56	1,69	0,68	0,75	0,47	0,90	1,08	0,50
RTA	2004	1,11	-1,01	-0,36	0,28	-0,55	0,91	1,20	-0,33	-1,01	0,38
	2008	0,48	-0,91	-0,42	-1,14	-0,56	0,53	0,02	-0,46	-0,17	0,13
Ocena sumaryczna	2004	+	-	+/-	+/-	+/-	+	+	+/-	-	+/-
	2008	+/-	-	+/-	-	+/-	+	+/-	+/-	-	+/-
IIT (%)	2004	37,16	21,91	27,07	87,63	13,36	56,03	73,56	51,99	4,41	63,75
	2008	63,54	37,66	22,47	40,18	16,46	70,83	58,47	47,33	59,48	76,72
Owoce											
SI	2004	0,77	0,50	0,23	0,53	0,22	1,31	0,66	0,69	0,79	0,59
	2008	0,54	0,38	0,34	0,61	0,28	0,95	0,23	0,69	1,11	0,38
CR (%)	2004	123,31	22,33	13,83	40,99	5,65	88,25	76,69	38,31	9,99	85,42
	2008	84,69	22,60	17,62	19,34	14,48	65,04	15,10	34,84	42,38	54,45
XRCA	2004	0,76	0,48	0,22	0,52	0,20	1,34	0,64	0,68	0,78	0,57
	2008	0,53	0,37	0,32	0,59	0,27	0,95	0,22	0,68	1,11	0,37
MRCA	2004	0,77	1,49	0,87	1,19	1,34	1,86	0,37	1,24	1,19	0,95
	2008	0,49	1,36	0,93	2,52	0,98	1,70	0,59	1,27	1,33	0,91
RTA	2004	-0,01	-1,02	-0,65	-0,68	-1,14	-0,52	0,27	-0,57	-0,41	-0,37
	2008	0,03	-0,99	-0,60	-1,92	-0,71	-0,75	-0,37	-0,59	-0,22	-0,54
Ocena sumaryczna	2004	+/-	-	+/-	-	-	-	+/-	-	-	+/-
	2008	+/-	-	+/-	-	+/-	-	+/-	-	-	+/-
IIT (%)	2004	89,56	36,51	24,30	58,15	10,69	93,76	86,80	55,40	18,17	92,14
	2008	91,71	36,87	29,96	32,41	25,29	78,82	26,24	51,68	59,53	70,51

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ComExt-Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>, 23.08.2009.

wały w handlu zbożami. Co prawda, wyłączając Polskę i Słowenię, wartości obliczonych dla tej grupy asortymentowej wskaźników XRCA były większe od jedności, a RTA – dodatkowo, jednak nie tak wysokie, jak w przypadku nasion oleistych (tab. 2). Niższy był również poziom intensywności wymiany wewnątrzgałęziowej (IIT) i realizowanej przez te państwa specjalizacji eksportowej (SI). Z wyjątkiem Węgier i Czech, w 2008 roku wartość eksportu zbóż z krajów Europy Środkowo-Wschodniej była mniejsza niż 200 mln euro i 1,5% całkowitego eksportu zbóż w UE [5]. Korzyści płynące z wewnątrzspółnotowego handlu zbożami obrazują ponadto wartości wskaźnika CR, które, poza Polską, Rumunią i Słowenią, a także Estonią i Łotwą w 2004 roku, informują o uzyskiwanej w relacjach z pozostałymi krajami Wspólnoty nadwyżce handlowej. Szczególnie korzystnymi uwarunkowaniami i strukturą wymiany handlowej ziarnem zbóż charakteryzowały się w latach 2004-2008 Węgry, Bułgaria i Litwa, gdzie wartość eksportu przekraczała wartość importu nawet cztero-, pięcio-, siedmio- lub dziesięciokrotnie. W badanym okresie w handlu zbożami i kształtowaniu się przewag komparatywnych państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej na JRE trudno jest wyodrębnić jednoznaczną tendencję wzrostową lub spadkową. Zmienność wartości obliczonych wskaźników można wytłumaczyć wahaniami produkcji krajowej w dużym stopniu uzależnionej od przebiegu warunków atmosferycznych i kształtowaniem się cen na rynku krajowym i rynkach światowych [18].

Pośród surowców pochodzenia roślinnego stosunkowo najniższe przewagi konkurencyjne w handlu wewnątrzspółnotowym osiągały w latach 2004-2008 eksportowane z nowych krajów członkowskich UE warzywa i owoce (tab. 2). Na podstawie sumarycznej oceny wskaźników ujawnionych przewag komparatywnych (XRCA, MRCA, RTA) można stwierdzić, że trafiające z tych państw na JRE produkty ogrodnicze odznaczały się średnim poziomem przewag komparatywnych lub ich brakiem. Jedynie polskie, a w 2004 roku także bułgarskie i rumuńskie warzywa były wysoko konkurencyjne na rynkach pozostałych krajów Wspólnoty. Mało korzystna sytuacja konkurencyjna państw Europy Środkowo-Wschodniej w handlu warzywami i owocami znajduje także odzwierciedlenie w uzyskanych wartościach wskaźnika SI, zazwyczaj mniejszych od jedności i wskazujących na wyższy poziom specjalizacji eksportowej w pozostałych krajach UE. W 2008 roku jedynie w Polsce wartość wewnątrzspółnotowego eksportu owoców przekraczała 500 mln euro, a warzyw – 600 mln euro, co stanowiło odpowiednio nieco ponad 3% i 4% całkowitego eksportu tych grup asortymentowych w ramach Wspólnoty. W tym samym roku z Węgier wyeksportowano owoce o wartości 112 mln euro i warzywa za kwotę 161 mln euro, a wolumen wewnątrzspółnotowej sprzedaży owoców i warzyw z Czech wynosił odpowiednio 94 mln euro i 79 mln euro. Wartość eksportu omawianych grup produktów z pozostałych krajów regionu kształtowała się zazwyczaj w granicach 40-50 mln euro [5]. Co istotne, po 2004 roku, na skutek wprowadzenia w nowych państwach członkowskich zasad Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), nastąpił wzrost cen owoców i warzyw, a w rezultacie także ich przetworów. Relatywna zmiana cen spowodowała osłabienie pozycji konkurencyjnej produktów ogrodniczych pochodzących z większości tych krajów,

o czym świadczą malejące wartości wskaźników SI, XRCA i RTA. Ponadto można zauważyć, że większość analizowanych państw jest importerem netto owoców i warzyw ($CR < 100\%$), co jednak nie powinno być oceniane jednoznacznie negatywnie. W dużej mierze wynika to bowiem z wysokiej intensywności handlu wewnątrzgałęziowego (IIT), determinowanej komplementarnym charakterem struktury produkcji owoców i warzyw w starych i nowych krajach członkowskich Wspólnoty, a równocześnie podobnym rodzajem popytu zgłaszanego na ich rynkach i rosnącymi wymaganiami konsumentów co do jakościowego i cenowego zróżnicowania oferowanych produktów [8].

W handlu przetworzonymi artykułami pochodzenia roślinnego najwyższą pozycję konkurencyjną na JRE osiągały eksportowane z państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej cukier i wyroby cukiernicze (tab. 3). Jak wynika z sumarycznej oceny wskaźników ujawnionych przewag komparatywnych, tylko Rumunia, w 2004 roku Litwa, a w 2008 roku Estonia i Łotwa nie uzyskiwały w wewnątrzspółnotowym handlu tą grupą produktów przewag konkurencyjnych. W przypadku pozostałych krajów dodatnim wartościami indeksu RTA towarzyszyły większe od jedności wartości wskaźnika XRCA, co dowodzi wysokiej konkurencyjności cukru i wyrobów cukierniczych lokowanych przez nie na JRE. Warto podkreślić, że w latach 2004-2008 nowe państwa członkowskie UE realizowały wyraźną specjalizację eksportową (SI) w zakresie omawianej grupy asortymentowej. W porównaniu z pozostałymi krajami UE, udział wpływów z eksportu cukru i wyrobów cukierniczych w całości eksportu rolno-spożywczego był w nich od niemal 50% do ponad 160% wyższy, ale, pomijając Polskę i Czechy, wartość eksportu tej grupy produktów była stosunkowo niska, nie przekraczała 200 mln euro i 3% eksportu wewnątrzspółnotowego ogółem [5]. Pozytywnie o konkurencyjności tego sektora gospodarki żywnościowej świadczą także wartości wskaźników CR, obrazujące nadwyżkę bilansu handlowego w obrotach cukrem i wyrobami cukierniczymi, oraz IIT, oscylujące najczęściej w przedziale od 62% do 93% i wskazujące na wewnątrzgałęziowy charakter wymiany.

Drugą, pod względem poziomu przewag konkurencyjnych generowanych na JRE, grupą przetworzonych produktów roślinnych były w latach 2004-2008 przetwory z owoców i warzyw (tab. 3). Najbardziej konkurencyjne w handlu wewnątrzspółnotowym były artykuły pochodzące z Polski i Węgier. Taki stan rzeczy implikują relatywnie najwyższe spośród wszystkich badanych państw wartości wskaźników relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA), relatywnej przewagi handlu (RTA) i specjalizacji eksportowej (SI). Należy jednak zaznaczyć, że w 2008 roku wolumen eksportu przetworów owocowo-warzywnych z Polski wynosił 661 mln euro, a z Węgier 329 mln euro, tj. odpowiednio zaledwie 4,5% i 2,3% całkowitego eksportu wewnątrzspółnotowego [5]. Specjalizację eksportową realizowaną przez Polskę i Węgry w zakresie przetworzonych produktów ogrodniczych potwierdza także skala nadwyżki obrotów handlowych, wyznaczona za pomocą wskaźnika CR. Uzyskane wartości wskazują, że w latach 2004-2008 wpływy z wewnątrzspółnotowego eksportu produktów przetwórstwa owocowo-warzywnego z Polski i Węgier ponad dwukrotnie przekraczały wydatki z tytułu importu. Podobnie jak handel owo-

cami i warzywami, prowadzona przez nowe kraje członkowskie UE wewnątrzspółnotowa wymiana przetworzonych artykułów ogrodniczych nosiła znamiona handlu wewnątrzgałęziowego, wpływającego na większą różnorodność oferowanych produktów i sprzyjającego lepszemu zaspokajaniu potrzeb konsumentów. Na uwagę zasługuje fakt, że przetwory z owoców i warzyw eksportowanych z regionu Europy Środkowo-Wschodniej na rynki pozostałych państw Wspólnoty charakteryzowały się wyższą konkurencyjnością niż świeże owoce i warzywa, choć i w tym wypadku obserwowano spadek przewag komparatywnych na skutek wdrożenia zasad WPR po ich akcesji do UE. O takim stanie przewag konkurencyjnych zdecydowały, poza niskimi kosztami pracy, stosunkowo niskie marże przetwórcze determinujące konkurencyjność cenową artykułów przetworzonych. Finalnie, na przykład w Niemczech, będących głównym odbiorcą przetworzonych produktów ogrodniczych z Polski, ceny zbytu przetworów owocowych były średnio o 40%, a przetworów warzywnych o około 30% wyższe niż w Polsce [22].

Na podstawie wykonanej analizy pozycji konkurencyjnej *ex post* najniżej oceniono konkurencyjność przetworów zbożowych oraz olejów i tłuszczów kierowanych z nowych krajów członkowskich Wspólnoty na JRE (tab. 3). Korzystną i wysoką pozycją konkurencyjną na rynku UE wykazały się jedynie Bułgaria i Polska w handlu przetworami zbożowymi oraz Rumunia i Estonia w handlu olejami i tłuszczami, przy czym, z wyjątkiem eksportu przetworów zbożowych z Polski (612 mln euro w 2008 roku), wartość wewnątrzspółnotowej sprzedaży tych artykułów z wymienionych krajów była relatywnie niska i nie przekraczała 100 mln euro [5]. O braku lub niskiej konkurencyjności tych dwóch grup asortymentowych w pozostałych państwach regionu można wnioskować zarówno w oparciu o wyniki sumarycznej oceny wskaźników ujawnionych przewag komparatywnych (XRCA, MRCA, RTA), jak i mierników CR informujących o znaczącym deficycie obrotów wewnątrzspółnotowych przetworami zbożowymi, olejami i tłuszczami ($CR < 100\%$), wynikającym z intensywnego handlu wewnątrzgałęziowego tymi artykułami (IIT). Niższy niż w pozostałych państwach UE był również odnotowany w krajach regionu Europy Środkowo-Wschodniej wolumen eksportu i poziom specjalizacji eksportowej ($SI < 1$). W przeciwieństwie do sektora ogrodniczego, przetwory zbożowe oraz olejarsko-tłuszczowe pochodzące z analizowanych państw były mniej konkurencyjne niż surowce roślinne wykorzystywane do ich produkcji.

W dziale produkcji zwierzęcej najbardziej konkurencyjną grupą produktów były wprowadzane do obrotu wewnątrzspółnotowego przez nowe kraje członkowskie UE artykuły mleczarskie (tab. 4). Najwyższe przewagi konkurencyjne, mierzone wartościami wskaźników relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) i relatywnej przewagi handlu (RTA), uzyskiwały w tym zakresie Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Czechy i Słowacja. W latach 2004-2008 wymienione państwa realizowały specjalizację eksportową w handlu artykułami mleczarskimi ($SI > 1$) i osiągały z tego tytułu wymierne korzyści, o czym świadczy wysokość generowanej nadwyżki obrotów handlowych

Tabela 3

Konkurencyjność przetworzonych produktów roślinnych pochodzących z nowych krajów członkowskich UE w handlu wewnątrzspółnotowym w latach 2004-2008

Wskaźniki	Lata	Bulgaria	Czechy	Estonia	Litwa	Łotwa	Polska	Rumunia	Słowacja	Słowenia	Węgry
Cukier i wyroby cukiernicze											
SI	2004	0,25	4,40	2,74	0,94	1,91	1,86	0,33	3,69	3,58	1,06
	2008	2,64	2,00	0,79	1,25	0,26	1,15	0,47	2,90	1,71	1,49
CR (%)	2004	51,24	220,80	63,49	37,80	55,48	224,19	13,39	179,10	50,01	164,95
	2008	153,93	146,17	22,76	87,58	6,44	136,54	14,99	138,17	69,53	214,25
XRCA	2004	0,24	4,87	2,88	0,93	1,96	1,90	0,32	4,00	3,86	1,07
	2008	2,76	2,05	0,79	1,26	0,25	1,15	0,47	3,05	1,75	1,51
MRCA	2004	0,58	1,27	2,32	2,26	1,15	0,95	1,07	1,37	1,03	0,86
	2008	1,40	1,09	1,75	1,05	2,09	0,94	1,28	1,34	1,25	0,91
RTA	2004	-0,34	3,60	0,56	-1,33	0,80	0,95	-0,75	2,62	2,83	0,20
	2008	1,36	0,97	-0,96	0,21	-1,84	0,21	-0,81	1,71	0,49	0,60
Ocena sumaryczna	2004	+/-	+	+	-	+	+	-	+	+	+
	2008	+	+	-	+	-	+	-	+	+	+
IIT (%)	2004	67,76	62,34	77,67	54,86	71,37	61,69	23,62	71,66	66,68	75,49
	2008	78,76	81,24	37,08	93,38	12,09	84,55	26,08	83,97	82,03	63,64
Przetwory z owoców i warzyw											
SI	2004	1,50	0,55	0,12	0,38	0,90	1,64	0,63	0,32	0,33	1,63
	2008	1,00	0,41	0,19	0,35	0,50	1,36	0,18	0,42	0,19	1,31
CR (%)	2004	151,62	44,93	7,47	38,22	39,66	272,94	41,46	26,31	4,59	262,56
	2008	86,04	37,18	13,73	40,07	37,42	219,48	9,99	33,80	11,01	215,82
XRCA	2004	1,54	0,53	0,12	0,37	0,89	1,70	0,61	0,31	0,31	1,69
	2008	1,00	0,39	0,18	0,34	0,48	1,39	0,17	0,41	0,18	1,33
MRCA	2004	1,30	0,81	0,89	0,92	0,79	0,72	0,69	0,84	1,09	0,88
	2008	0,99	0,91	0,70	0,66	0,70	0,72	0,76	0,82	0,91	0,83
RTA	2004	0,24	-0,28	-0,78	-0,55	0,10	0,98	-0,07	-0,53	-0,78	0,81
	2008	0,01	-0,51	-0,52	-0,32	-0,22	0,67	-0,59	-0,41	-0,73	0,51
Ocena sumaryczna	2004	+	+/-	+/-	+/-	+/-	+	+/-	+/-	-	+
	2008	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+	+/-	+/-	+/-	+
IIT (%)	2004	79,48	62,00	13,89	55,31	56,79	53,63	58,62	41,66	8,78	55,16
	2008	92,49	54,20	24,15	57,22	54,46	62,60	18,17	50,53	19,84	63,33
Przetwory zbożowe											
SI	2004	1,03	0,88	0,15	0,28	0,82	1,06	0,67	1,02	0,20	0,28
	2008	1,34	0,93	0,40	0,48	0,71	1,15	0,43	0,77	0,17	0,39
CR (%)	2004	129,91	46,87	9,63	37,99	48,43	174,08	37,32	57,91	2,64	31,14
	2008	142,87	63,16	25,16	60,26	55,00	178,65	20,06	47,57	8,36	48,65
XRCA	2004	1,03	0,87	0,14	0,27	0,81	1,06	0,66	1,02	0,19	0,27
	2008	1,37	0,92	0,38	0,47	0,70	1,17	0,41	0,75	0,16	0,37
MRCA	2004	1,01	1,25	0,81	0,66	0,57	0,72	0,81	1,22	1,14	1,30
	2008	0,77	1,21	0,78	0,59	0,66	0,73	0,87	1,05	1,05	1,06
RTA	2004	0,02	-0,39	-0,67	-0,39	0,23	0,34	-0,15	-0,21	-0,95	-1,03
	2008	0,60	-0,29	-0,40	-0,12	0,04	0,44	-0,46	-0,29	-0,89	-0,69
Ocena sumaryczna	2004	+	-	+/-	+/-	+/-	+	+/-	-	-	-
	2008	+	-	+/-	+/-	+/-	+	+/-	-	-	-
IIT (%)	2004	86,99	63,82	17,57	55,06	65,26	72,97	54,36	73,34	5,15	47,49
	2008	82,35	77,42	40,20	75,20	70,97	71,77	33,42	64,47	15,43	65,46
Oleje i tłuszcze											
SI	2004	0,43	0,58	1,33	0,62	0,54	0,24	1,85	1,66	0,30	0,58
	2008	0,73	0,77	1,47	0,50	0,41	0,57	1,27	0,52	0,20	0,73
CR (%)	2004	25,20	29,61	62,40	28,17	9,92	15,48	102,64	78,45	4,44	57,88
	2008	57,15	72,69	75,47	38,94	21,05	54,33	56,58	31,67	17,36	79,44
XRCA	2004	0,42	0,57	1,35	0,61	0,53	0,24	1,92	1,71	0,29	0,57
	2008	0,72	0,76	1,51	0,49	0,40	0,55	1,29	0,51	0,19	0,72
MRCA	2004	2,16	1,25	1,11	2,02	1,88	1,86	0,78	1,42	0,96	1,36
	2008	1,05	0,84	0,96	0,95	1,00	1,19	0,91	1,06	0,58	1,22
RTA	2004	-1,74	-0,68	0,24	-1,41	-1,35	-1,63	1,14	0,29	-0,67	-0,79
	2008	-0,32	-0,08	0,54	-0,46	-0,61	-0,63	0,39	-0,55	-0,39	-0,50
Ocena sumaryczna	2004	-	-	+	-	-	-	+	+	+/-	-
	2008	-	+/-	+	+/-	+/-	-	+	-	+/-	-
IIT (%)	2004	40,25	45,70	76,85	43,96	18,04	26,81	98,70	87,92	8,51	73,32
	2008	72,73	84,19	86,02	56,05	34,77	70,41	72,27	48,10	29,58	88,54

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ComExt-Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>, 23.08.2009.

(CR). W 2004 roku w Estonii wpływy z eksportu tej grupy produktów około trzykrotnie przekraczały wartość importu, w Polsce – ponad sześciokrotnie, a na Litwie – dziesięciokrotnie. W 2008 roku przewaga eksportu nad importem w tych krajach była nieco niższa: dwu- lub czterokrotna, jednak tylko Polska realizowała zauważalny w skali UE wolumen eksportu na poziomie 1,1 mld euro. Wartość eksportu artykułów mleczarskich z Czech wynosiła w 2008 roku 517 mln euro, ze Słowacji – 297 mln euro, z Litwy – 235 mln euro, a z pozostałych państw – około 100 mln euro, tj. niespełna 0,5% wewnątrzspółnotowego eksportu produktów mleczarskich ogółem [5]. Obliczone wartości indeksu Grubela-Lloyda (IIT) kształtowały się w omawianym okresie w przedziale od 17% (Litwa) do 97% (Rumunia), co wskazuje na substytucyjność struktur produkcji sektora mleczarskiego w krajach regionu Europy Środkowo-Wschodniej i ich partnerów handlowych. Na przykład w Polsce, wymiana o charakterze wewnątrzgałęziowym, szczególnie w drugiej połowie lat 90-tych, przejawiała się w eksporcie produktów o charakterze masowym, głównie mleka w proszku i serów, oraz imporcie napojów mlecznych i serów, dla urozmaicenia podaży krajowej [20].

Kolejną konkurencyjną na JRE grupą produktów rolno-spożywczych pochodzących z nowych krajów członkowskich UE były przetwory mięsne, w szczególności eksportowane z Estonii, Litwy, Łotwy i Polski (tab. 4). Dowiodły tego zarówno sumaryczna ocena wskaźników ujawnionych przewag komparatywnych ($XRCA > 1$, $RTA > 0$), jak i poziom realizowanej specjalizacji eksportowej ($SI > 1$) oraz dodatniego salda obrotów wewnątrzspółnotowych. W Polsce udział wpływów z eksportu przetworów mięsnych w eksporcie artykułów rolno-żywnościowych ogółem był o około 50% wyższy niż w pozostałych krajach UE ($SI = 1,45$ w 2004 roku i $SI = 1,56$ w 2008 roku), a w Estonii, na Litwie i Łotwie – ponad 2-krotnie wyższy ($SI > 2$). W strukturze eksportu wewnątrzspółnotowego, poza Polską, która sprzedając produkty o wartości 490 mln euro posiadała ponad 5-procentowy udział, państwa te nie pełniły jednak znaczącej roli [5]. Mimo niższego stopnia specjalizacji eksportowej (SI) i relatywnej komparatywnej przewagi eksportu ($XRCA$), spośród czterech wymienionych krajów, to Polska odnotowała najwyższe saldo bilansu wewnątrzspółnotowego handlu przetworami mięsnymi, a wartość eksportu tej grupy asortymentowej niemal 5-krotnie przewyższała wartość jej importu. Brakiem przewag konkurencyjnych na JRE odznaczały się jedynie przetwory mięsne wytwarzane w 2008 roku w Słowenii, na Słowacji i Węgrzech. Należy zauważyć, że w prowadzonym przez państwa regionu Europy Środkowo-Wschodniej handlu przetworami mięsnymi istotne znaczenie miała wymiana wewnątrzgałęziowa (IIT), która mogła polegać na eksporcie przetworów tańszych, a imporcie – droższych i lepszych jakościowo.

Niższym poziomem przewag komparatywnych na JRE cechowały się produk-

Tabela 4

Konkurencyjność produktów zwierzęcych pochodzących z nowych krajów członkowskich UE w handlu wewnątrzspółnotowym w latach 2004-2008

Wskaźniki	Lata	Bulgaria	Czechy	Estonia	Litwa	Łotwa	Polska	Rumunia	Słowacja	Słowenia	Węgry
Produkty mleczarskie											
SI	2004	0,62	1,06	2,50	2,62	2,03	1,03	0,66	1,39	1,44	0,30
	2008	0,69	1,33	2,10	1,62	1,68	1,20	0,27	1,68	1,42	0,47
CR (%)	2004	113,75	108,07	309,28	1057,68	168,63	640,00	93,70	174,57	67,85	57,38
	2008	83,73	128,69	247,03	209,39	139,87	391,88	18,15	134,02	91,26	75,81
XRCA	2004	0,60	1,07	3,01	3,21	2,29	1,03	0,63	1,46	1,52	0,28
	2008	0,67	1,38	2,38	1,73	1,82	1,22	0,25	1,81	1,48	0,45
MRCA	2004	0,65	0,61	0,40	0,20	0,38	0,17	0,29	0,51	0,29	0,69
	2008	0,66	0,82	0,40	0,56	0,60	0,33	0,59	0,80	0,79	0,82
RTA	2004	-0,06	0,46	2,61	3,00	1,91	0,86	0,34	0,95	1,23	-0,41
	2008	0,01	0,55	1,98	1,18	1,21	0,89	-0,34	1,01	0,70	-0,37
Ocena sumaryczna	2004	+/-	+	+	+	+	+	+/-	+	+	+/-
	2008	+/-	+	+	+	+	+	+/-	+	+	+/-
IIT (%)	2004	93,57	96,12	48,87	17,28	74,45	27,03	96,75	72,84	80,84	72,92
	2008	91,14	87,45	57,63	64,64	83,38	40,66	30,72	85,46	95,43	86,24
Przetwory mięsne											
SI	2004	0,25	0,53	2,80	2,29	4,23	1,45	0,92	0,15	2,72	1,19
	2008	0,18	0,78	2,18	2,36	2,14	1,56	0,77	0,66	1,01	0,73
CR (%)	2004	73,76	51,04	240,40	269,31	200,01	478,64	136,20	11,80	71,19	381,46
	2008	40,65	69,19	79,15	225,52	141,58	469,66	72,37	34,93	55,22	102,80
XRCA	2004	0,25	0,52	2,98	2,39	4,74	1,48	0,92	0,15	2,88	1,20
	2008	0,18	0,77	2,27	2,48	2,23	1,59	0,76	0,65	1,01	0,73
MRCA	2004	0,46	0,73	0,67	0,83	0,79	0,38	0,32	0,97	0,61	0,46
	2008	0,39	0,99	1,53	0,85	0,85	0,40	0,47	1,34	1,03	1,04
RTA	2004	-0,21	-0,21	2,31	1,56	3,95	1,09	0,59	-0,82	2,27	0,74
	2008	-0,22	-0,22	0,74	1,63	1,38	1,18	0,29	-0,69	-0,02	-0,31
Ocena sumaryczna	2004	+/-	+/-	+	+	+	+	+/-	+/-	+	+
	2008	+/-	+/-	+	+	+	+	+/-	-	-	-
IIT (%)	2004	84,90	67,58	58,75	54,16	66,66	34,56	84,67	21,11	83,17	41,54
	2008	57,80	81,79	88,36	61,44	82,79	35,11	83,97	51,77	71,15	98,62
Zwierzęta żywe											
SI	2004	1,35	2,37	0,70	0,61	0,16	1,80	9,59	2,21	0,61	1,66
	2008	0,26	2,04	0,60	0,99	0,41	0,80	4,21	1,76	2,07	1,41
CR (%)	2004	90,99	538,51	286,82	163,27	8,81	269,97	438,30	166,35	15,59	163,90
	2008	19,05	313,38	822,94	142,02	90,44	106,29	148,37	137,84	193,87	135,08
XRCA	2004	1,36	2,46	0,69	0,61	0,16	1,84	12,30	2,28	0,61	1,69
	2008	0,26	2,09	0,60	0,99	0,40	0,80	4,55	1,79	2,12	1,43
MRCA	2004	2,00	0,30	0,13	0,35	0,66	0,83	1,04	0,95	0,61	1,49
	2008	1,19	0,55	0,04	0,54	0,24	0,90	1,22	0,86	0,57	1,47
RTA	2004	-0,64	2,16	0,56	0,25	-0,50	1,01	11,26	1,33	0,00	0,20
	2008	-0,93	1,55	0,56	0,45	0,16	-0,10	3,32	0,93	1,55	-0,05
Ocena sumaryczna	2004	-	+	+/-	+/-	+/-	+	+	+	+/-	+
	2008	-	+	+/-	+/-	+/-	+/-	+	+	+	-
IIT (%)	2004	95,28	31,32	51,70	75,97	16,20	54,06	37,15	75,09	26,98	75,79
	2008	32,00	48,38	21,67	82,64	94,98	96,95	80,53	84,09	68,06	85,08
Mięso i podroby											
SI	2004	1,38	0,44	0,69	0,34	0,02	1,15	0,39	0,50	1,59	1,77
	2008	0,82	0,38	0,62	0,53	0,32	1,51	0,24	0,43	0,66	1,11
CR (%)	2004	171,39	39,30	50,92	35,97	0,76	209,45	9,14	50,38	29,42	285,84
	2008	37,11	28,93	44,24	40,77	20,62	145,84	5,16	31,66	33,52	192,30
XRCA	2004	1,44	0,41	0,66	0,31	0,02	1,17	0,37	0,48	1,71	1,95
	2008	0,80	0,35	0,60	0,50	0,30	1,61	0,22	0,41	0,64	1,13
MRCA	2004	1,06	0,74	0,73	0,87	1,01	0,65	2,27	0,68	0,82	0,87
	2008	2,10	1,11	0,71	1,02	0,84	1,27	2,20	0,91	1,07	0,79
RTA	2004	0,39	-0,33	-0,06	-0,56	-0,99	0,52	-1,91	-0,21	0,89	1,07
	2008	-1,30	-0,76	-0,12	-0,51	-0,54	0,35	-1,99	-0,51	-0,43	0,34
Ocena sumaryczna	2004	+	+/-	+/-	+/-	-	+	-	+/-	+	+
	2008	-	-	+/-	-	+/-	+	-	+/-	-	+
IIT (%)	2004	73,69	56,42	67,48	52,91	1,51	64,63	16,75	67,00	45,47	51,84
	2008	54,14	44,87	61,35	57,93	34,19	81,36	9,82	48,09	50,22	68,42

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ComExt-Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>, 23.08.2009.

ty zwierzęce o mniejszym stopniu przetworzenia, tj. zwierzęta żywe oraz mięso i podroby mięsne (tab. 4). Analiza międzynarodowej pozycji konkurencyjnej *ex post* wykazała, że wysoko konkurencyjne w handlu wewnątrzspółnotowym były tylko zwierzęta żywe pochodzące z Czech, Rumunii i Słowacji oraz mięso i podroby z Polski i Węgier. Z wyjątkiem Polski, która na rynkach pozostałych krajów członkowskich UE sprzedawała mięso i podroby o wartości 1,5 mld euro, państwa te nie były jednak istotnymi eksporterami w skali UE [5]. Artykuły lokowane na JRE przez pozostałe kraje regionu Europy Środkowo-Wschodniej posiadały średni poziom przewag konkurencyjnych lub nie uzyskiwały ich wcale. Wymiana zwierząt żywych, mięsa i podrobów, podobnie jak przetworów mięsnych, miała charakter wewnątrzgałęziowy (IIT), co przyczyniało się do poszerzenia oferty rynkowej w państwach uczestniczących w wymianie. Oznacza to, że w obrotach tymi produktami kształtował się model równoczesnego importu i eksportu, który, w przeciwieństwie do wyrobów bardziej przetworzonych, mógł polegać na eksporcie droższych asortymentów, a imporcie tańszych.

Podsumowanie

Włączenie krajów Europy Środkowej i Wschodniej w obszar JRE oraz przyjęcie przez nie zasad Wspólnej Polityki Handlowej wywołało efekt kreacji handlu w sektorze rolno-spożywczym wszystkich analizowanych państw. Najistotniejszymi partnerami handlowymi z tego regionu stały się dla pozostałych krajów UE Polska i Węgry. Na podstawie przeprowadzonych analiz można również stwierdzić, że spośród nowych państw członkowskich UE pozycja konkurencyjna polskiego i węgierskiego sektora rolno-spożywczego była w handlu wewnątrzspółnotowym najsilniejsza i to te dwa kraje stanowiły dla siebie nawzajem, jak i dla pozostałych państw z regionu Europy Środkowo-Wschodniej największe zagrożenie konkurencyjne.

Wyższym poziomem przewag konkurencyjnych na JRE charakteryzowały się produkty wyżej przetworzone, co wynika z niższych kosztów pracy i marż przetwórczych w przemyśle spożywczym nowych krajów członkowskich UE, oraz pracochłonne. Wyższy potencjał techniczny gospodarstw rolnych państw UE-15 daje im pewną przewagę komparatywną w tych kierunkach produkcji, które są kapitałochłonne i zależne od postępu technologicznego. Rolnictwo krajów Europy Środkowo-Wschodniej, z uwagi na zazwyczaj duże zasoby taniej siły roboczej, ma natomiast przewagę w pracochłonnych kierunkach produkcji, co jest zgodne z zasadą teorii obfitości zasobów Heckschera-Ohlina-Samuelsona.

Wewnątrzspółnotowy handel artykułami rolno-spożywczymi realizowany przez nowe państwa członkowskie UE miał charakter wymiany wewnątrzgałęziowej, determinowanej komplementarnością struktur produkcji w tych krajach i krajach ich partnerów handlowych, a prowadzącej do większej różnorodności oferowanych na rynkach dóbr, sprzyjającej lepszemu zaspokajaniu potrzeb konsumentów, a także umożliwiającej realizację korzyści skali i wzrost wydajności zaangażowanych w procesie produkcji czynników wytwórczych.

Literatura:

1. Adamowicz M.: Wobec globalizacji. Nowe Życie Gospodarcze, Dodatek specjalny 2005a.
2. Adamowicz M.: Zjawiska i procesy globalne a rozwój wsi i rolnictwa w Polsce [w:] Polska wieś 2025 – wizja rozwoju (red. J. Wilkin). Fundusz Współpracy, Warszawa 2005b.
3. Bieńkowski W.: Reaganomika i jej wpływ na konkurencyjność gospodarki amerykańskiej. PWN, Warszawa 1995.
4. Cieślak A.: Nowa teoria handlu zagranicznego w świetle badań empirycznych. PWN, Warszawa 2000.
5. ComExt-Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>, 23.08.2009.
6. Corden W. M.: Economies of Scale and Customs Union theory. Journal of Political Economy, vol. 80, 1972.
7. Czyżewski A., Danilczuk J.: Konkurencyjność polskiego rynku drobiu i jaj w wymianię z Unią Europejską. Roczniki Naukowe SERiA, t. X, z. 4. Warszawa-Poznań-Lublin 2008.
8. Czyżewski, A., Sapa, A.: Mechanizm wymiany rolno-żywnościowej Polski z krajami Unii Europejskiej. Wydawnictwo AE, Poznań 2003.
9. Dudziński J., Knap R.: Handel zagraniczny. Zachodniopomorska Szkoła Businessu, Szczecin 1996.
10. Frohberg K., Hartmann M.: Comparing measures of competitiveness. Discussion Paper, No. 2, IAMO, Halle 1997.
11. Frohberg K.: Konkurencyjność polskiego rolnictwa [w:] Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych (red. E. Majewski, G. Dalton). SGGW, Warszawa 2000.
12. Hybel J.: Konkurencyjność polskich producentów owoców i warzyw w handlu zagranicznym. Roczniki Naukowe SERiA, t. IV, z. 4. Warszawa-Poznań-Bydgoszcz 2002.
13. Jagiełło M.: Wskaźniki międzynarodowej konkurencyjności gospodarki. Studia i Materiały, nr 80. IKCHZ, Warszawa 2003.
14. Kawecka-Wyrzykowska E.: Polska w drodze do Unii Europejskiej. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1999.
15. Lubiński M., Michalski T., Misala J.: Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Pojęcie i sposób mierzenia. Raporty – Studia nad konkurencyjnością. Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych, Warszawa 1995.
16. Lubiński M.: Konkurencyjność gospodarki: pojęcie i sposób mierzenia [w:] Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki Polski – uwarunkowania i perspektywy (red. M. Lubiński, T. Smuga). Raporty – Studia nad konkurencyjnością. Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych, Warszawa 1995.
17. Pawlak K., Poczta W.: Konkurencyjność polskiego sektora rolno-spożywczego w handlu z krajami Unii Europejskiej. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego, Poznań 2008.
18. Pawlak K., Poczta W.: Pozycja konkurencyjna polskiego sektora rolno-spożywczego na Jednolitym Rynku Europejskim. Wieś i Rolnictwo, nr 4(141), 2008.
19. Pluciński E.M.: Handel Polski z Unią Europejską. Wyższa Szkoła Ubezpieczeń i Bankowości, Warszawa 2001.
20. Smoleński Z.: Zmiany w handlu artykułami mleczarskimi po wejściu Polski do Unii Europejskiej [w:] Warunki i zadania w zakresie handlu zagranicznego po akcesji Polski do Unii Europejskiej, t. IV. MRiRW, RCSS, Warszawa 2003.
21. Szczepaniak I.: Ocena konkurencyjności sektora rolno-spożywczego w Polsce na tle

- innych nowych państw członkowskich UE. *Journal of Agribusiness and Rural Development* 2(12), 2009.
22. Urban R.: *Analiza przewag komparatywnych na poziomie przemysłu rolno-spożywczego*. IERiGŻ, Warszawa 2003.
  23. Woś A.: *Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego. Synteza*. IERiGŻ, Warszawa 2003.
  24. Zegar J.S.: *Konkurencyjność rolnictwa w dobie globalizacji*. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. X, z. 1, Warszawa-Poznań-Lublin 2008.